

Úgy kell nekünk

Valljuk be töredelmesen, többségünket nemcsak a műélvezet meghitt enteriőrje, de az irodalmi szócsaták arénája is vonz. Hálás szurkolói vagyunk e szellemi párbajoknak, különösen, ha komoly a tétjük: ha egy-egy irodalmi jelenység lényege lesz világosabbá általuk, akár úgy is, hogy a vitafelek egyike sem győz, de legalább tisztázódnak a nézőpontjaik. És szeretjük magát a játékot, az érvelés bravúrait, a mély paradoxont, az irónia pengevillanását, szóval mindazt, ami miatt úgy tartjuk: a vita az irodalmi élet sója.

De szurkolásunk valahogy nem teljes értékű: elismerésünk vagy nemtetszésünk ritkán jut el a vitafelekhez, nem befolyásolja hát a harcmodort, nem pírít rá a szabálytalankodásra, mint a közönség füttye a stadionokban. Egyik hétről a másikra elfeledjük a netán szisszenésünket kiváltó övön aluli ütéseket (nem mi kapjuk), pár hét után már a sportszerűtlen csúsztatást is érvként fogadjuk el, mert kényelmesebb a folytatásos játékadagot fogyasztani, mint visszalapozni a gondolatmenetre. Észre sem vesszük, ha átejtés tárgyai lettünk, sőt mi több, tisztességtelen drukkerek, akik egy-egy jó lefutásért hajlandók helyeselni az ellenfél sípcsontját célzó szereléseket. Úgy kell nekünk.

Minden vita valahogyan kényelmességünk próbája is: vajon mennyire ingatag a szurkoló tisztessége, avagy meddig terjed ez a poshadt közvéleménytelenség? Mintha nem is a vitafelek igazát, hanem ezt akarná mérlegre tenni olykor egy-egy folyóiratunk, például most az *Utunk*. A vita, amelyre utalok, Szöcs István legutóbbi cikkével (*Folklorizmus, vidékiesség, egyetemesség*, *Utunk*, 1981. 43.) olyan kritikus pontra jutott, ahonnan visszalapozni kényszerültem (Láng Gusztáv: *Babits és a tulipán*, *Utunk*, 36.; Szöcs István: *Hej tulipán, tulipán...* *Utunk*, 38.; Láng Gusztáv: *Irodalmi vita vagy irodalmi civakodás?* *Utunk*, 40.).

E cikkek tárgya: a népi, a nemzeti és az egyetemes értékek összefüggése a művészetben. A vitát Szöcsnek egy Babits-kötethez írott előszava váltotta ki, pontosabban az a megjegyzése, amely Ady és Babits magyarságszemléletének hatását kapcsolatba hozza a népi ihletésű építészeti szecesszió (a Lechner-irány) „bukásával”. Megjegyzése önkényes és zavaros. Figyelman kívül hagyja egyrészt Ady és Babits nemzetviziójának összetettségét és tragikumát, és általa taktikai jelképeknek nevezett szimbólumokra („piszkos, gatyás, bamba társak”, „malomalja”, „fokos”) redukálja; önkényesen valami közvetett gátló szerepet tulajdonít ezeknek az új építészeti irány kibontakozásában; másrészt egy teljesen homályos „vidékiesség”-fogalommal élve e költőknek „a vidékiesség elleni *túlhajszolt álláspontját*” marasztalja el. Az itt kiemelt jelzős szerkezet ráadásul kirívó képzavar; az állásponttal nem lehet összeegyeztetni a túlhajszolás dinamizmusát.

L. G. ezzel kapcsolatos írásának címe (talán a blikkfang kedvéért) kihívóan sarkító (*Babits és a tulipán*), és így — bár cikkének egész gondolatmenete nem engedné meg — módot ad arra, hogy Sz. I. válaszcikkében refrénné váljék a Lechner művészetének lenéző minősítéseként értelmezett „tulipán”. Ezenkívül egy feltételes mondat erejéig Láng megengedi, hogy ezt a művészetet Adyék nyugatoságának áldozataként könyveljük el, azért, hogy aztán ezt annál hatásosabban *cáfolhassa*, csakhogy ezzel a nagyvonalúsággal ismét visszaélésre csábítja Szöcsöt. Ezután — a tárgyra térve — mindenekelőtt Adyék magyarságszemléletének eredeti sajátosságait és történelmi jelentőségét összegezi, kiemelve, hogy ennek modernsége „nem állítható szembe a műveltségfejlődés nemzeti irányával”. Mint később kiderül, érvelésének az olvasó ismereteire hagyatkozó tömörsége Sz. I. számára, aki a kor irodalmának Adyéval analóg nemzetképéről (például a Móriczé-

Cs. Gyimesi Éva cikke egyrészt a vitaerkölcs, másrészt nemzeti és egyetemes viszonyának megvilágításában tülemelkedik az *Utunkban* lezajlott Láng—Szöcs vitán, ezért tartjuk időszerűnek közlését 1982 tavaszán is. (A szerk.)

ról) és a kérdés szakirodalmáról nem kíván tudomást venni, elhanyagolhatónak bizonyul. Ezután L. G. másfél hasábon azt fejtegeti és szemlélteti, hogy Ady és Babits *Nyugatjában* milyen pozitív fogadtatásra talált az a népi szecessziós építész, amelyet Szócs közvetve a nyugatosok áldozataként tüntet fel, s bebizonyítja, hogy a lap „ugyanabban a táborban jelölte ki a [Lechner] helyét, amelyben a korszak nagy újító irodalmárait tudta”. Talán fölösleges is megjegyezmem, hogy míg summás előszöbéli kijelentését Szócs nem igazolta semmivel, Láng tényekkel tudja alátámasztani annak ellenkezőjét. Ugyancsak dokumentumokra utalva mutatja ki Babits értékelő magatartását Bartók iránt, és azt a támogatást, amelyet szerkesztőként és kritikusként a népi íróknak nyújtott, majd jelzi költészetének a klasszicizált (Arany) és a romantizált (Vörösmarty) népiesség hagyományához kötődő vonásait. Jegyzetében — minthogy egy Babits-előszóra reflektál — fejtegetését tárgyyszerűen a költő és a népiség, a költő és a nemzeti értékek viszonyára összpontosítja, ezért Lechnerre s Bartókra vonatkozó minden adatát és elvi megjegyzését e viszony megvilágítása érdekében sorakoztatja érvrendszerre.

Legfontosabb — bizonyítékokkal megalapozott és ellenőrizhető — következtetéseit szeretném kiemelni, hogy később visszautalhassak rájuk:

1. „Aminthogy Bartók zenéjében, Lechner építészeti törekvéseiben sem a népi inspiráció az egyedüli és az elsődleges érték, hanem a modernségük.”

2. „Tagadhatatlan tehát a magyar népzene jelentősége a bartóki életmű sajátosság alakulásában — de ezt a jelentőséget az életmű egyetemes értéke és az európai modernségbe ágyazottsága biztosítja. Nem a népzene tette korszerűvé Bartók zenéjét, hanem a kor zenei modernsége teremtette meg azokat a kereteket, amelyekbe a népzenei anyag (egyik) újító energiaforrásként beépíthetővé vált.”

3. „Akár a korszak költészetét, akár zenéjét vagy építészetét nézzük, a képzet ugyanaz: a népi hagyomány nem önmagában, hanem egy korszerű formanyelvű át- és feldolgozva válik csak értéké és értékképzővé.”

Népi és modern, nemzeti és egyetemes viszonyának ezt a kölcsönösen érték-képző jellegét végül Babits vonatkozásában így összegezi: „A nemzetit nem tekintette önmagában való értéknek, csak az értékteremtés magyar író, magyar művész számára természetszerűen adott lehetőségének. Nem a *nemzeti jelleg* szavaltára számára a mű értékét, hanem a mű értéke a nemzeti jellegét.” Ezt a hitvallást, megjegyzem, Babits-tanulmányok és -esszék hosszú sorával szemléltethette volna (*Magyar irodalom*, 1913; *Az igazi háza*, 1919; *A kettészakadt irodalom*, 1927; *Nemzet és Európa*, 1934 stb.). Érvelésében azonban itt csak a legszükségesebbre szorítkozott, nem tért rá olyan kifogásokra, amelyekre Sz. I. megfogalmazásai — mint jeleztem — alkalmat adtak volna: a teljesen félreérthető, rosszalló árnyalatú „vidékiesség” (értsd: provincializmus) helyett például végig a népi, a népieség irodalomtörténetünkben elfogadott műszavával élt, és elsiklott az említett képzavar fölött, sőt ő maga — a közismerten jó stílusza — is átvette a „túlhajsolt álláspont” kifejezést.

Erre a Babits-központú és a fent kiemelt következtetéseket levonó cikkre Szócs igen sajátos módon válaszol (*Hej tulipán, tulipán...*). Szokása szerint nem abba a labdába rúg, amelybe partnere. Azt a Lechner Ödönt méltatja újra hosszasan, akinek népiségét és modernségét, kiemelkedő érdemeit, mint láttuk, sem a *Nyugat*, sem Láng nem tagadta, sőt (lásd például az 1-es számú idézetet). Bámulatos bőbeszédűséggel a „tulipán” minősítést kívánja cáfolni, amely, mint már jeleztem, nem azonos vitapartnerre Lechner-értékelésével. De ezzel a jobb sorsra (külön népszerűsítésre) érdemes építészeti tájékozottsággal (miért nem ír Lechner-ről monográfiát?) szinte megszédíti a feledékenységre amúgy is hajlamos olvasót; már-már azt sem vesszük észre, hogy Ady „vidékiesség”-ellenességére vonatkozó megállapításának itt ő maga mond ellent egy pozitív előjelű Ady-idézettel: „a nyelv, a gazdag, buja, különös és szép nyelv lent lakott», írja Ady 1910-ben”. Módjában lenne tehát saját szemével látni Ady összetett magyarságzsemléletét, de ehelyett vitapartnerét kívánja ködösítő és ferdítő technikával diszkreditálni. Láng „tájékozatlanságáról” beszél, aki „a Lechner irányt ellentétben levőnek látja az Ady- és a Bartók-irányokkal”. Kérem, vessük csak egybe azt az idézetet a fenti Láng-szövegekkel, amelyekben Babits Bartók-rajongásáról és arról van szó, hogy a *Nyugat* „ugyanabban a táborban jelölte ki a [Lechner] helyét, amelyben a korszak nagy újító irodalmárait tudta”. Sz. I. elmarasztal tehát egy valójában nem létező tájékozatlanságot, de másfelől mindenfajta provinciális műveletlenséget ürügyül használ fel arra, hogy Babitsék „nyugatoságát” Lechner irányára nézve káros jelenségnek tüntesse fel. Erre ugyanis más bizonyítékot nem tud felhozni. Van viszont bizonyítéka arra, hogy a szecessziós stílus terjedését egy kultuszminiszter parlamenti javaslatára már 1902-ben intézményesen gátolják! Hát, kérdem, hol volt még ekkor a *Nyugat*, hol voltak ekkor Ady taktikainak nevezett jelké-

pei? És eme önellentmondások után végül, utolsó adukként, úgy idézi meg Fülep Lajost és Babitsot, mintha L. G. cikkében szó sem lett volna a nemzetinek és európainak, a sajátosnak és az egyetemesnek hozzájuk hasonlóan felfogott szerves kapcsolatáról.

L. G. erre következő s az érvkisajátítást visszautasító válaszcikke viszont megmarad a vita eredeti tárgyánál: egyrészt árnyaltabbá teszi Ady magyarságképének jellemzését, másrészt részletesebben kibontja a nemzeti és az egyetemes vonások összefüggését, leleplezve (végre!) „a vidékiesség elleni túlhajszolt álláspont” vádjának szemléleti képtelenségét, azt a benne foglalt feltételezést, miszerint vannak „vidékiességi nemzeti értékek” is (*Irodalmi vita vagy irodalmi civakodás?*).

E kínos helyzetben Szócs siet fölcserélni a vidékiesség „műszót” a *folklorizmus*sal (ami még mindig nem a népinek nevezett irányok pontos megfelelője, és Szócs szerint is csak az ellenfelek nevezték el így), de nemcsak mezt, hanem „labdát” is cserél: ezúttal a zenére tereli a szót (*Folklorizmus, egyetemesesség, vidékiesség*). És itt nem csupán annak a régi szokásának leszünk tanúi, ahogyan egyik vitáról a másikra, például sámvánológusból sumerológussá, irodalomtörténezből pszichoanalitikussá — és így tovább — képezi át magát, hanem a szöveg alatti minősítések sajátos módszerének is.

Pedig milyen bizalomkeltő bölcsességgel összegezi az elején vitájuk eddigi, hasznos tanulságait! Csak sajnálni tudja az ember, hogy nem szentelhetette magát teljesen építészettörténeti felvilágosító munkájának. De a harmadik bekezdésben az eddigi tanulságokat sutba dobva, mintegy tabula rasát teremtve, meglepő manőverezésbe kezd: „*mint L. G. hozzászólása is jelzi, a manapság Nyugat-Európa-szerte kibontakozó új ellentámadás kétségbe vonja nemcsak a folklorizmus mai értékeit vagy jövőjét, hanem múltbeli szerepét is a szecesszió és általában a modern művészeti mozgalmak kialakulásában. A modernség és a nemzeti jelleg, mondják, még a századelő viszonyában [sic!] is ellentétben állnak, sőt nemcsak a nemzeti egyéniség keresése, hanem a népi ihletforrások sem játszottak lényeges szerepet a modern művészeti irányzatok maradó értékeinek a létrehozásában.*” (Az első két kiemelés: Cs. Gy. É.) E következtetésnek tűnő, nagy horderejű bejelentés visszajátszásra serkent, hogy lássuk, hogyan is „jelzi” mindezt L. G. hozzászólása. Ebből kiderül, hogy: 1. L. G. nem hivatkozik sem általában, sem nevekkel ilyen nyugat-európai tendenciákra; 2. a már kiemelt szövegrészekkel igazolható, hogy L. G. *nem vonja kétségbe* a népi és a nemzeti jelleg értékkepző mivoltát; 3. *nem állítja ellentétbe* ezeket a modernség jegyeivel; 4. tehát, *ha netán vannak is ilyen tendenciák, Láng nem érthet azokkal egyet.*

De Szócsnek — úgy látszik — valamilyen okból vagy céllal kapcsolatba kell hoznia L. G.-t bizonyos nyugat-európai eszmei áramlatokkal. Ez az összefüggésteremtés enyhén szólva önkényes premisszája a következő gondolatmenetnek: 1. L. G. hozzászólása bizonyos nyugat-európai eszméket jelez (visszhangoz?); 2. annak az Adornónak a nézeteire „alapoz”, aki Bartókot népiségében fasisztoid vonásokat vél felfedezni (Szócs szerint: aki „Bartókot [...] fasisztává avatja”); 3. „Adorno szélsőséges folklorizmusellenessége tulajdonképpen *logikusan* áll annak a gondolatmenetnek a végén, amelynek L. G. csak az elejére hivatkozik” (kiemelés: Cs. Gy. É.). A vita eddigi menetének ismeretében a legjohiszeműbb következtetésünk ebből csak az lehet, hogy Szócsnak nincs logikája. De talán nem vagyunk annyira naivak, hogy fel ne ismerjük ebben a „gondolatmenetben” egy messze-menően megbélyegző látszat szuggesztív elfogadtatásának célzatosságát.

Még nyilvánvalóbbá lesz ez a célzatosság a népi-nemzeti érzelmek háborúkkal összefüggő szerepének ezután következő vehemens cáfolatában, különösen, ha nem feledkezünk meg arról, hogy a vitapartner egy pillanattig sem tagadta a népi és nemzeti jelleg pozitív értékeit. „Vajon századunk háborúi közül — a legvéresebbek közül — kérde Szócs — hány tört ki a nemzeti-népi hagyományok ápolásából eredő elfogultságokból?” Minden szomorú igazsága mellett is hatásvadászó, tehát hamis (*itt*, ebben a kontextusban) ez a költői kérdés; csak akkor lenne igazán hiteles, ha valaki *itt* — e vitában — a népi-nemzeti hagyományok ápolása ellen *uszított* volna! De sem ilyesmi nem történt, sem arról nincs szó, amit Sz. I., előbbi feltételezéséhez ragaszkodva, rezignáltan állít: „De hát — hiába ott a tények, ahol elkezdődik a tülekedés: *felzárkózni a legújabb szellemi ágaskodáshoz.*” (Kiemelés: Cs. K. É.) Mármint: Adornóhoz? Avagy: ahhoz a német nemzeti-történelmi komplexushoz, amely Szócs szerint meghatározza „az idegenkedést, bizalmatlanságot és érzékenységet a kelet-európai folklorizmus keletkezési körülményeinek a feszegetésével szemben?”

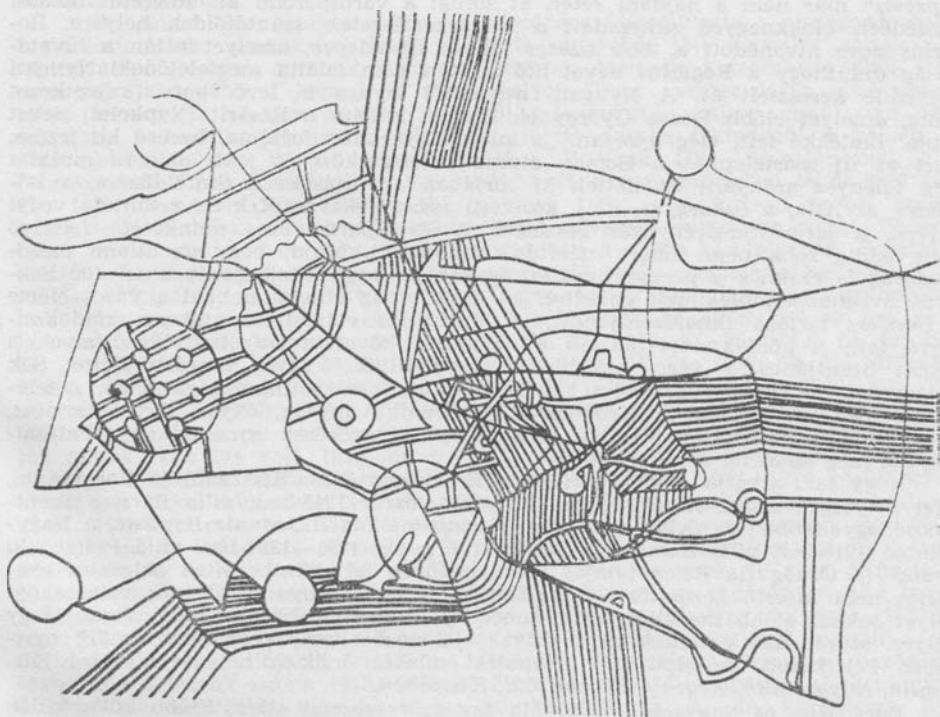
Sz. I. nyilván óvakodik a nyílt válaszoktól. Ő csupán megenged bizonyos következtetéseket, ha az olvasó hajlandó vele együttérezni. E többértelműségek miatt állíthatja azt, hogy ő nem „durva”, sőt „finom”. Csak „finom” hozza összefügg-

gésbe partnerének általa önkényesen kikövetkeztetett és lábjegyzetelt álláspontját hol a Bartókot „lefaszítzó“ Adornóval, hol a völkisch alapú német nemzeti önérzettel. Ez a „finomság“ engedi meg ugyanis, hogy majd bármikor letagadhassa az összefüggés-teremtés célzatos voltát, átejtve azt az olvasót is, aki esetleg hajlamos volt neki szurkolni. Mert az ő vitastílusa, mint tudjuk, nem lapos, nem unalmas, hanem nagyon is érzékletes. Érzékletessége elsősorban fantáziadús feltételezéseiben nyilvánul meg, amelyek bizonyítására sohasem rest tudományosan megújítani sokoldalúan fejlett megtévesztő-technikáját.

De a kényszerű kitérők után, ahova Szöcsöt követtük, térjünk csak vissza Babitshoz és a tulajdonképpeni problémához: a nemzeti és az egyetemes érték viszonyához. A költő mondotta egyszer: „világkultúrai jelentőségünket kétségkívül nem az egyoldalúság, hanem csak mindkét tényezőnek együttléte és összeolvadása adhatja.“ De úgy tűnik, ez azóta sem lett mindenki számára nyilvánvaló. Hát folyamodjunk, mint mindig, egy sántító példázathoz.

Miről ismerszik meg — mondjuk — a hamisítatlan tokaji bor? Talán nem kell ehhez borásznak lenni: illata, zamata, szesztartalma jellegzetességein túl, mindenekelőtt arról, hogy jó. Tapadt volna-e világszerte ezekhez a borokhoz állandó értékjelzőként a „magyar“, ha jó minőségükkel nem érdemelték volna ki, hogy származásuk értékmérő védjegyük is legyen? Hát ez az, ami közös a Rajna-vidéki, szicíliai, murfatlari és a többi borokban. Nem a sajátosság szavatolja tehát a minőséget, hanem a minőség teszi figyelemreméltóvá a sajátosságot. Valahogy így állunk a nemzeti és az egyetemes érték viszonyával is.

Cs. Gyimesi Éva

Kovács Géza: Akadályfutók